

ԿՈՆՑԵՆՍԻՈՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԴԱԴԱՐՈՒՄԸ. ԿՈՂՄԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՍՈՆԱ ԹԵՎԱՆՅԱՆ

Նկատի ունենալով այն փաստը, որ կոնցեսիայի պայմանագրերը կնքվում են պետական կամ հասարակական առավել առանցքային և կարևոր շահերի բավարարման նպատակով, վստահաբար կարող ենք ասել, որ դրանց կայունությունը, պայմանների անփոփոխ պահպանումը և մինչև ժամկետի ավարտը պայմանագրի գործողության ապահովումը առաջադրված խնդիրների իրագործման հիմնական երաշխիքն է: Միաժամանակ չպետք է բացառել այնպիսի իրավիճակների հնարավորությունը, որոնք կոնցեսիայի պայմանագրում փոփոխություն կատարելը կամ դրա դադարեցումն անհրաժեշտ են դարձնում: Ընդհանրապես, պայմանագրերի փոփոխման մասին խոսելիս դրանց նպատակահարմարության և համապատասխան հիմքերի վերաբերյալ լուրջ գիտական տարակարծություններ չեն հանդիպում: Սակայն կան գիտնականներ, ովքեր կողմ են պայմանագրի փոփոխումը պարտավորության փոփոխումից տարանջատելուն: Իհարկե, պայմանագրերը ևս որոշակի պարտավորական հարաբերությունների կարգավորմանն են ուղղված, սակայն դրանցից մեկի փոփոխությունը կարող է հանգեցնել ոչ թե մյուսի փոփոխման, այլ դադարեցման: Այսպես՝ Օ. Իոֆեի «Պարտավորական իրավունք» մենագրության մեջ հանդիպում ենք մի տեսակետի, ըստ որի՝ այն դեպքում, երբ խոսքը վերաբերում է պայմանագրի փոփոխմանը, պետք է նկատի ունենալ մի իրավիճակ, երբ տեղի է ունենում պայմաններից որևէ մեկի փոփոխում, պայմանով, որ պայմանագրի կողմերը շարունակեն մնալ մույնը: Այս դեպքում առնչվում ենք պայմանագրի ներքին փոփոխությանը, որն ընթանում է սկզբնապես ձևավորված պայմանագրային իրավահարաբերությունների շրջանակներում: Սակայն քաղաքացիական օրենսդրությանը հատուկ է պարտավորական հարաբերությունների, մասնավորապես՝ պայմանագրի փոփոխման մեկ այլ, մույնքան ավանդական ձև: Դա այն դեպքն է, երբ պայմանագիրը պահպանվում է իր սկզբնական բովանդակությամբ, սակայն, փոփոխվում են կողմերը: Սա նշանակում է, որ տեղի է ունենում պայմանագրի միայն արտաքին փոփոխություն: Այս դատողությունները շարունակելով՝ Օ. Իոֆեն հանգում է այն եզրակացության, որ սուբյեկտների փոփոխության պարագայում նախկին պարտավորության տեսակը պահպանվում է, սակայն պայմանագրի այլ կողմ հանդիսացող նոր կոնտրագենտների միջև, իսկ մույն կողմերի միջև պայմանագրի պայմանների փոփոխումը հանգեցնում է սկզբնապես գոյություն ունեցող պարտավորության դադարման և նորի ծագման: Հետևաբար՝ առաջինի պարագայում կարող ենք վստահաբար խոսել պարտավորության

փոփոխության, իսկ երկրորդի դեպքում՝ պարտավորության դադարման մասին¹:

Ամեն դեպքում, ակնհայտ է, որ կոնցեսիայի պայմանագրի փոփոխումը և լուծումը իրավաբանական գործընթացներ են, որոնց հետևանքով կոնցեսիայի պայմանագիրը կամ ձևափոխվում է, կամ ընդհանրապես դադարում է գոյություն ունենալ: Կոնցեսիայի պայմանագրի դրույթների փոփոխման առանձնահատկությունը նախևառաջ պայմանավորված է տվյալ պայմանագրի կնքման կարգով, որից բխում է, որ հետագայում, անգամ կողմերի համաձայնությամբ, չեն կարող փոփոխվել պայմանագրի այն կետերը, որոնք բխում են մրցույթի պահանջներից և ենթակա են պարտադիր ամրագրման կնքվող պայմանագրերում: Այս նորմը պետք է իր արտացոլումը գտնի համապատասխան հարաբերությունները կարգավորող օրենքում: Մնացած բոլոր դեպքերում, եթե ելնենք այն կանխավարկածից, որ կոնցեսիայի պայմանագիրը լիարժեք քաղաքացիաիրավական պայմանագիր է, ապա կարող ենք ասել, որ կարող է փոփոխվել կամ դադարեցվել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 466-րդ և 467-րդ հոդվածներով նախատեսված հիմքերով և կարգով:

Բացի այդ, ճյուղային օրենսդրությամբ պետք է սահմանվեն լրացուցիչ երաշխիքներ՝ ուղղված կոնցեսիայի պայմանագրի մասնակիցների գույքային շահերի հավասարակշռմանը օրենսդրության անբարենպաստ փոփոխությունների դեպքում: Ընդ որում, որոշ գիտնականներ (օրինակ՝ Օ.Սավինովան) կարծում են, որ այն պարագայում, երբ խոսքը վերաբերում է ենթակառուցվածքային կոնցեսիաներին, որոնց խնդիրը հանրային շահի բավարարումն է, ավանդաբար տվյալ հանրային շահը մշտապես գերակա է կոնցեսիոների մասնավոր շահի հանդեպ²: Ուստի ուշադրության է արժանի այն իրավիճակը, երբ անհրաժեշտություն է առաջանում կոնցեդենտի կողմից փոփոխելու կոնցեսիայի պայմանագրի պայմանները կամ դադարեցնելու այն միակողմանի կարգով՝ հանրային անհրաժեշտության պարագայում՝ այս իրավիճակը գնահատելով որպես էականորեն փոփոխված հանգամանքների մասնավոր դրսևորում: Ընդ որում, դոկտրինալ աղբյուրներում այս մոտեցումը բավականին ընդունելի է համարվում, և դրան կողմ են արտահայտվել մի շարք հեղինակներ. մասնավորապես՝ Վ.Վարնավսկին կարծում է, որ հանրային շահերը բոլոր դեպքերում վեր են կանգնած մասնավոր անձի, հետևաբար նաև կոնցեսիայի պայմանագրի քաղաքացիաիրավական բնույթի նորմերից, և եթե որևէ օբյեկտի ռեալ գործառնումը կոնցեսիայի պայմանագրի շրջանակներում հակասության մեջ է մտնում հասարակական շահերի հետ, կոնցեդենտն իրավունք ունի միակողմանի կարգով և առանց կոնցեսիոների համաձայնության փոփոխելու կոնցեսիայի պայմանագրի դրույթները և վերջինիցս պահանջելու դրանց պարտադիր կատարում: Ընդ որում՝ կոնցեդենտի նման իրավունքն ամրագրված է մի շարք օտարերկրյա պետությունների օրենսդրություններում. օրինակ՝ Կոստա Ռիկայի 1998 թ. կոնցեսիոն օրենքում ամրագրված է, որ կոնցեսիոն

¹ Տե՛ս **Иоффе О.**, Обязательственное право. М., 1975, էջ 184:

² Տե՛ս **Савинова О.**, К вопросу об изменении и прекращении концессионного соглашения, <http://alldocs.ru/zakons/index.php?from=7404>

պայմանագրի փոփոխումը կամ դադարումը վրա է հասնում հանրային շահերը շոշափող պատճառների առկայությամբ, իսկ Մոլդովայում կոնցեդենտը միակողմանի կարգով կարող է փոփոխել կոնցեսիայի պայմանագրի պայմանները, եթե ի հայտ են եկել այնպիսի հանգամանքներ, որոնք էականորեն տարբեր են այն հանգամանքներից, որոնք հաշվի են առնվել կոնցեսիայի պայմանագրի կնքման պահին:

Հեղինակները կարծում են, որ հասարակության (այդ թվում նաև կոնցեսիոների) շահերն իրոք պաշտպանության կարիք ունեն: Բայց, դրա հետ մեկտեղ, բոլորը միասնական են այն դիրքորոշման մեջ, որ կոնցեսիայի պայմանագրի պայմանների՝ կոնցեդենտի կողմից միակողմանի փոփոխման կամ պայմանագրի դադարեցման հնարավորությունը պետք է կրի ոչ թե իմպերատիվ բնույթ, այլ բխի քաղաքացիական օրենսդրության նորմերից, քանի որ դա վերոնշյալ խնդրի լուծման վերաբերյալ հիմնարար դրույթներ է սահմանում:

Ենթադրվում է, որ գործնականում կոնցեսիայի պայմանագրի պայմանների՝ կոնցեդենտի նախաձեռնությամբ փոփոխումը պետք է կատարվի բավականաչափ թափանցիկ կերպով և չվտանգի իր իսկ շահերը՝ կոնցեսիայի պայմանագրի արդյունավետ իրականացման հարցում: Ընդհանուր առմամբ, վերոնշյալ ընթացակարգի բովանդակությունը կազմում են կողմերի հետևյալ գործողությունները.

1. Կոնցեսիայի պայմանագրի՝ որպես հասարակության շահերը չբավարարող որոշակի պայմանների վերաբերյալ տնտեսագիտական գնահատականի կազմումը:

Օրինակ՝ եթե տվյալ ոլորտում նկատվում է տնտեսական աճի նվազում կամ աշխատավարձի իջեցում, կամ բնակչության վճարունակության անկում, բոլոր այս հանգամանքները կարող են վկայել կոնցեսիայի պայմանագրի իրագործման աննպատակահարմարության մասին:

2. Որոշակի պայմանների փոփոխման անհրաժեշտության տնտեսաիրավական հիմնավորում, որը պետք է կոնցեսիոներին տրամադրվի օրենքով հստակ սահմանված ժամկետից ոչ ուշ:

Ընդ որում, այդ ժամկետները ևս պետք է տնտեսապես հիմնավորված լինեն: Առավել օպտիմալ կարող է համարվել այնպիսի ժամկետի սահմանումը, որը հնարավորություն կտա կոնցեսիոներին գնահատելու փոփոխված տնտեսական իրավիճակը՝ ըստ կոնցեդենտի ներկայացրած ցուցանիշների, պատրաստելու կոնցեսիոն հիմունքներով շահագործվող կազմակերպության աշխատանքային և գործունեության նախագծերի մեջ կատարվելիք փոփոխությունների ծրագիր, մշակելու նոր՝ հասարակության շահերը հաշվի առնող սակագներ և կոնցեսիայի պայմանագրի այլ դրույթներ, որոնք անհրաժեշտ է փոփոխել, եթե դրանք կոնցեդենտի կողմից արդեն իսկ ներկայացված չեն, պատշաճ կերպով ծանուցելու համապատասխան ձեռնարկության աշխատանքների մեջ շահագրգռված անձանց՝ սպասվող փոփոխությունների մասին:

3. Կոնցեսիայի պայմանագրում անհրաժեշտ փոփոխությունների կատարումն ուղղակիորեն պայմանագրի տեքստում կամ առանձին համաձայ-

նագիր կազմելու միջոցով, որը կդառնա կոնցեսիայի հիմնական պայմանագրի անբաժանելի մասը:

4. Կոնցեդենտի կողմից կոնցեսիոներին կոնցեսիայի պայմանագրի պայմանների միակողմանի փոփոխման հետևանքով պատճառված վնասների հատուցման ժամկետների ու կարգի սահմանումը:

Վնասների ծավալը, այդ թվում՝ բաց թողնված օգուտը, որոշվում է կոնցեսիոների կողմից և ներկայացվում կոնցեդենտին: Վերջինս, օրենքով սահմանված ժամկետից ոչ ուշ, պարտավոր է վճարել ներկայացված գումարը: Այդ ժամկետները, սակայն, կարող են տարբեր լինել կոնցեսիոն գործունեության տարբեր ոլորտների համար: Դրանք կարող են սահմանվել նաև կողմերի փոխադարձ համաձայնությամբ՝ հաշվի առնելով երկուստեք կարևորություն ունեցող տնտեսական շահերը: Եվ չնայած այն հանգամանքին, որ մասնագետները, օրինակ՝ Օ.Սավինովան³, կոնցեսիայի պայմանագրի՝ հանրային անհրաժեշտության դեպքում փոփոխման կամ դադարման հիմքում դնում են քաղաքացիաիրավական սկզբունքները, այնուամենայնիվ, կոնցեսիոներին հասցված վնասների հատուցման իրավունքը, որը ծագում է պայմանագրի փոփոխման կամ դադարման դեպքում, պետք է երաշխավորվի և ենթարկվի լրացուցիչ նորմատիվ կարգավորման: Ընդ որում, «հանրային անհրաժեշտություն» հասկացությունը տվյալ պարագայում ներառում է հասարակության համար սոցիալապես կարևորվող այն շահերը, որոնց բավարարման նպատակով էլ հենց կնքվել է տվյալ կոնցեսիոն պայմանագիրը: Հարկ է ընդգծել՝ եթե կոնցեսիոները համամիտ չի լինում կոնցեսիայի պայմանագրի պայմանների փոփոխման կամ այն դադարեցնելու մասին կոնցեդենտի որոշմանը, նա կարող է այդ գործողությունների վիճարկման հիմքում դնել հենց նման նախաձեռնության հիմնավորումը, այն է՝ համապատասխան հանրային շահի առկայությունը, որից բխել է կոնցեդենտի որոշումը: Եթե դատարանը որոշի, որ համապատասխան հանրային անհրաժեշտություն չկա, կամ որ դա բավականաչափ էական չէ, ապա կարող է բավարարել կոնցեսիոների պահանջը և մերժել կոնցեսիայի պայմանագրի պայմանների փոփոխման կամ այն դադարեցնելու մասին կոնցեսիոների խնդրանքը: Դրա հետ մեկտեղ, դատարանը կարող է պարտավորեցնել կոնցեդենտին փոխհատուցելու կոնցեսիոների կողմից նոր պայմանների կատարմանը վերաբերող ծախսերը, եթե նա ստիպված է եղել դրանք իրագործել մինչև դատարանի վճռի կայացումը: Ուշադրության է արժանի նաև այն հանգամանքը, որ կոնցեսիոներն, ի տարբերություն կոնցեդենտի, ավելի շատ հիմքեր ունի կոնցեսիայի պայմանագրի պայմանների միակողմանի փոփոխման իրավունքի ծագման համար. օրինակ՝ օրենսդրության անբարենպաստ փոփոխության դեպքում:

Ամեն դեպքում, կոնցեդենտի կողմից հանրային շահերի պահպանման նպատակով կոնցեսիայի պայմանագրի պայմանների փոփոխման կամ այն վաղաժամկետ դադարեցնելու իրավունքն իրացնելիս պետք է ապահովել նաև կողմերի գույքային շահերի հավասարակշռությունը: Այս սկզբունքն օրենսդրորեն ամրագրելուն կողմնակից է կոնցեսիոն հարաբերու-

³ Տե՛ս **Савинова О.**, Концессионные соглашения: правовое регулирование (автореф. дисс). М., 2006, էջ 21:

թյունների ժամանակակից հետազոտողների մեծ մասը՝ Ս.Սոսնա, Վ.Վարնավսկի, Յու.Չվորիկինա և այլն:

Չպետք է մոռանալ սակայն, որ կոնցեսիոների և կոնցեդենտի շահերի պաշտպանությունից բացի, առանցքային է նաև հասարակության շահերի պաշտպանությունը, քանի որ կողմերի փոխադարձ համաձայնությամբ պայմանագրի պայմանների փոփոխումը կամ այն լուծելը կարող է վերոնշյալ շահերի խախտման վտանգ պարունակել: Ընդհանրապես, կոնցեսիայի պայմանագրի դադարման հարցում արտասահմանյան օրենսդրություները և դատական փորձը բավականին լիբերալ են և կողմերից յուրաքանչյուրին թույլատրում են ցանկացած պահի լուծել այն՝ պայմանով, որ մյուս կողմը չի առարկում⁴: Սակայն, հաշվի առնելով կոնցեսիայի պայմանագրի առանձնահատկությունները և հանրային շահի բավարարման գործառնությունը, արվում են որոշ բացառություններ: Վերոնշյալ իրավիճակում, օրինակ, հարցի միակ ողջամիտ լուծումը հասարակության համապատասխան շահագրգիռ հատվածի՝ իր իրավունքների պաշտպանության համար դատարան դիմելու իրավունքի իրագործումն է: Այդ դեպքում դատարանը պետք է վեր հանի, թե ինչպես և որքանով են խախտվում հասարակության շահերը, իսկ ապացուցման պարտականությունը դրվում է դատարան դիմած սուբյեկտների վրա: Եվ եթե գործի քննության ընթացքում դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ գոյություն ունեցող պայմաններով պայմանագրի կատարման ընթացքում կողմերի շահերին և գույքային հավակնությունների հավասարակշռությանը ոչինչ չի սպառնում, ապա կարող է պայմանագիրը լուծելուն ուղղված կողմերի գործողությունները զնահատել որպես հասարակության շահերին հակասող և պարտավորեցնել նրանց շարունակելու պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունների կատարումը:

Կոնցեսիայի պայմանագիրը կարող է դադարեցվել նաև այն դեպքում, երբ կոնցեդենտը «հետ գնի» կոնցեսիոներին վերապահված կոնցեսիոն իրավունքը և փոխհատուցի նրա կրած վնասները և/կամ բաց թողնված օգուտը: Այս գործընթացի իրականացումը, սակայն, հնարավոր է բացառապես կոնցեսիոների համաձայնությամբ:

ՌԴ «Կոնցեսիոն համաձայնագրերի մասին» օրենքի 13-րդ հոդվածով նախատեսվում են պայմանագրի դադարման հետևյալ հիմքերը. պայմանագրի գործողության ժամկետի ավարտը, դադարեցումը կողմերի համաձայնությամբ և պայմանագրի վաղաժամկետ լուծումը դատական ակտի հիման վրա: Ընդ որում՝ դատական կարգով կոնցեսիայի պայմանագրի լուծման համար հիմք կարող է հանդիսանալ կամ պայմանագրի պայմանների էական խախտումը⁵, կամ այն հանգամանքների էական փոփոխումը, որոնցից ելնում էին կողմերը պայմանագիրը կնքելիս:

Հանգամանքների փոփոխությունն էական է համարվում, եթե միաժամանակ առկա են հետևյալ չորս պայմանները.

⁴ Տե՛ս **Сосна С.**, Концессионное соглашение: теория и практика. М., 2002, էջ 241:

⁵ Բնականաբար, էական խախտում հանդիսացող գործողությունները կամ անգործությունը թե՛ կոնցեսիոների և թե՛ կոնցեդենտի համար պետք է թվարկված լինեն համապատասխան օրենքում:

1. պայմանագիր կնքելիս կողմերը ելել են այն կանխավարկածից, որ նման փոփոխություններ տեղի չեն ունենա,

2. հանգամանքների առաջացման պատճառները չեն կարող հաղթահարվել շահագրգիռ սուբյեկտների կողմից,

3. պայմանագրի կատարումը նոր հանգամանքներում, առանց պայմանագրի պայմանների փոփոխման, կիսախտի կողմերի շահերի հարաբերակցությունը, և շահագրգիռ կողմը զգալի չափով կորկվի այն բանից, ինչին կարող էր հավակնել պայմանագիր կնքելիս,

4. գործարար շրջանառության սովորույթներից կամ պայմանագրի էությունից չի բխում, որ հանգամանքների փոփոխության ռիսկը կրում է շահագրգիռ կողմը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքն այս ամենը բնորոշում է հետևյալ ձևակերպմամբ. «...դրանք այնքան են փոփոխվել, որ կողմերն այդպիսիք կանխատեսելու հնարավորության դեպքում կկնքեին էականորեն տարբերվող պայմաններով պայմանագիր, կամ ընդհանրապես այն չէին կնքի» (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 467-րդ հոդված):

Մեր կարծիքով՝ կոնցեսիայի պայմանագրի առանձնահատկությունները և հատկապես կնքման յուրահատուկ կարգը հաշվի առնելով՝ կարելի է սահմանել կոնցեսիայի պայմանագրի վաղաժամկետ դադարման ևս մեկ հիմք, որը որևէ այլ քաղաքացիաիրավական պայմանագրի բնորոշ լինել չի կարող. դա պայմանագրի դադարումն է այն դեպքում, երբ պարզվում է, որ առկա են գործող կոնցեսիոներին պայմանագրի կնքման մրցույթում հաղթող ճանաչելու որոշումն անվավեր ճանաչելու հիմքեր՝ հաղթող մասնակցի կողմից ոչ ճիշտ տեղեկություններ ներկայացնելու կամ համանման որևէ այլ հիմքով: Այդ պարագայում կոնցեսիոն պայմանագրի լուծման հիմք կարող է համարվել մրցութային հանձնաժողովի կողմից հաղթող ճանաչված սուբյեկտի հետ կոնցեսիոն պայմանագիր կնքելու մասին Կառավարության որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելը: Այս պարագայում արդեն կարող ենք խոսել կոնցեսիոների կողմից կոնցեդենտին պատճառած վնասների հատուցման մասին: Առաջարկում ենք հետևյալ մոտեցումը. եթե պայմանագրի լուծման համար հիմքերը հայտնաբերվում են պայմանագրի կնքումից հետո այնքան կարճ ժամանակահատվածում, որ կոնցեսիոները դեռևս ներդրումներ չի կատարել և չի սկսել գույքի ստեղծման/վերականգնման աշխատանքները, ապա նա պարտավոր է հատուցել մրցույթի կազմակերպման և անցկացման համար կոնցեդենտի կատարած ծախսերը: Իսկ եթե վերոնշյալ հիմքերն ի հայտ են գալիս ավելի ուշ, երբ կոնցեսիոները արդեն իսկ կատարել է որոշակի ծավալի ներդրումներ և համապատասխան աշխատանքներ, ապա պայմանագրի լուծումից հետո կոնցեսիոներին իր իսկ կողմից փաստացի կատարված ներդրումների վերադարձ չի նախատեսվում, ինչը հանդիսանում է այն տուժանքը, որը վճարում է պետությանը մոլորության մեջ գցած և կեղծ տեղեկություններ ներկայացրած կոնտրագենտը: Այս և ընդհանրապես կոնցեսիայի պայմանագրի վաղաժամկետ դադարեցման յուրաքանչյուր դեպքում առավել խնդրահարույց է այն ոլորտի հետագա ճակատագրի հարցը, որի զարգացման կամ գործարկման համար նախաձեռնվել և իրականացվել է կոնցեսիոն պայմանագրի կնքման գործըն-

թացը: Հնարավոր են այնպիսի իրավիճակներ, երբ կոնցեսիայի պայմանագրի վաղաժամկետ լուծումից մինչև նոր պայմանագրի կնքումը տվյալ բնագավառը փաստացի մնա կաթվածահար վիճակում, և գործնականում վնաս պատճառվի ոչ միայն և ոչ այնքան կողմերի գույքային շահերին, որքան պետական և հանրային նշանակություն ունեցող ենթակառույցների կամ այլ ասպարեզների հետագա հնարավոր զարգացումներին: Ուստի, անկախ կոնցեսիայի պայմանագրի վաղաժամկետ լուծման հիմքից, անհրաժեշտ է մինչ այդ գործընթացի սկիզբն ու ավարտին հասցնելը ուղիներ նախանշել պայմանագրի առարկայի հետագա գործարկման և շահագործման համար: Նման իրավիճակից ելք կարող է ապահովել, օրինակ՝ պայմանագրի լուծման գործընթացին զուգահեռ նոր կոնտրագենտ գտնելը և համապատասխան բանակցություններ վարելը. ընդ որում՝ կախված լուծվող պայմանագրի գործողության ժամկետի վաղեմությունից, դրանք կարող են լինել ինչպես նոր մրցույթի կազմակերպմանն ուղղված միջոցառումներ, այնպես էլ առանց մրցույթի՝ անմիջական բանակցությունների հիման վրա նոր պայմանագրի կնքում: Վերջին կառուցակարգն առավել կիրառելի կարող է լինել հատկապես այն պարագայում, երբ կոնցեսիայի պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունների հիմնական կամ առավելագույն մասը կոնցեսիոները կատարել է, և պայմանագրային ժամկետի կեսից ավելին սպառվել է:

Սակայն, ինչ հիմքով էլ որ դադարեցվի կոնցեսիայի պայմանագիրը, անհրաժեշտություն է առաջանում անդրադառնալու այն երաշխիքներին, որոնց ուժով հնարավոր է ապահովել կողմերի՝ կոնցեսիոների և կոնցեդենտի շահերի և իրավունքների պաշտպանությունը, քանի որ պայմանագրի դադարումն՝ առանց ձևափոխման մի այլ պարտավորության, որի բովանդակությունը պայմանագիրը խախտած կողմի պատասխանատվությունն է, հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ պայմանագրի կատարման անհնարինությունը ծագել է ոչ թե կողմերի մեղքով, այլ անհաղթահարելի ուժի հետևանքով⁶:

Այն հանգամանքը, որ կոնցեսիայի պայմանագիրը ներկայումս առավելապես համարվում է քաղաքացիաիրավական, ի տարբերություն անցյալում դրա դիտարկման, երբ այն հիմնականում օժտված էր վարչաիրավական բնույթի հատկանիշներով, ենթադրում է, որ իրավունքների պաշտպանության քաղաքացիաիրավական կառուցակարգերի ավելի լայն կիրառությունն ինքնըստինքյան երաշխիք է կոնցեսիոների համար՝ նրան պաշտպանելով կոնցեդենտի միակողմանի որոշումների վտանգից և, ըստ էության, նրանց միջև իրավահավասար կարգավիճակ սահմանելով: Սակայն միայն այդքանը բավարար չէ կոնցեսիոների գույքային շահերը պետական պատվիրատուի հետ հարաբերություններում լիարժեք պաշտպանված համարելու համար: Կարծում ենք՝ առավել մասնավորեցված ու որոշակի երաշխիքներ պետք է ամրագրվեն նաև կոնցեսիոն իրավահարաբերությունների անմիջական կարգավորումն իրականացնող օրենքում: Պետական երաշխիքների թվարկումը պետք է լինի մանրամասն ու սպառիչ և չի կարող

⁶ См. Брагинский М., Витрянский В., Договорное право, книга первая, общие положения. М., 2001, էջ 256:

սահմանափակվել միայն «կոնցեդենտը պարտավորվում է փոխհատուցել կոնցեսիոներին պետական մարմնի գործողությունների կամ անգործության հետևանքով պատճառված վնասները» ձևակերպմամբ: Անհրաժեշտ է օրենսդրորեն ամրագրել անձնական պատասխանատվության վերաբերյալ դրույթներ (քաղաքացիական, վարչական կամ քրեական) այն դեպքերի համար, երբ կոնցեդենտը միջոցներ չի ձեռնարկում կանխելու կոնցեսիայի գույքային շահերի խախտումը կամ նպաստում է դրան: Օրենսդրորեն պետք է ամրագրվեն նաև մի շարք ընթացակարգային դրույթներ, մասնավորապես՝ սահմանվեն այն ժամկետները, որոնց ընթացքում կոնցեսիոն փաստաթղթերը պետք է ուսումնասիրվեն և հաստատվեն բոլոր պետական պատկան մարմիններում, կոնցեսիոն գործընթացի հետ կապված բոլոր որոշումների ընդունումը կենտրոնացվի մեկ կառույցում, այսինքն՝ գործի, այսպես կոչված, «մեկ պատուհանի սկզբունքը», որպեսզի կոնցեսիոներն ազատվի բազմաթիվ հսկողական, լիցենզավորման, գրանցման և նման բազում այլ կառույցների հետ շփումից, որոշվի կոնցեդենտի իրավասու մարմինների կողմից կոնցեսիոների մոտ ստուգումների թիվը այլն:

Կոնցեսիայի պայմանագրի գործողության ողջ ընթացքում, ինչպես նաև այն փոփոխելու կամ դադարեցնելու պարագայում, պետք է նկատի ունենալ, որ կողմերի իրավունքներն ու շահերը ենթակա են պաշտպանության, իսկ համապատասխան երաշխիքները պետք է ամրագրված լինեն համապատասխան իրավական փաստաթղթերում: Ինչպես արդեն նշել ենք, կոնցեսիայի պայմանագրի գործողության շրջանակներում ուշագրավ են ինչպես պայմանագրի կողմերի, այնպես էլ «շահագրգիռ հասարակության» շահերն ու հետաքրքրությունները, ուստի օրենսդրական կարգավորումը պետք է ընթանա այն ուղղությամբ, որ հնարավոր լինի ապահովել դրանց առավելագույն հավասարակշռությունը: Կոնցեսիայի պայմանագրի առանձնահատկությունն այն է, որ պետությունն այս հարաբերություններում հանդես է գալիս երկու տարբեր դերերում. մի կողմից՝ պայմանագրի կողմ է, կոնցեսիոների կոնտրագենտը՝ որպես քաղաքացիական իրավունքի յուրահատուկ սուբյեկտ, մյուս կողմից՝ պայմանագրի պայմանների պահպանման երաշխավորն է, նաև պայմանագրի գործողության ընթացքում, դրա կարգավորմանը վերաբերող օրենսդրության վատթարացումը բացառելուն ուղղված միջոցառումների ապահովողը: Սա նշանակում է, որ կոնցեսիայի պայմանագրի կնքման պահին գործող օրենսդրական միջավայրը կամ պետք է անփոփոխ մնա կոնցեսիայի պայմանագրի գործողության ընթացքում, կամ փոփոխվի այնպես, որ ավելի բարենպաստ միջավայր ապահովվի կոնցեսիայի պայմանագրի գործառնման համար: Ընդ որում, վերոնշյալ *օրենսդրական միջավայր* հասկացությունը ներառում է ինչպես ոլորտի կարգավորմանն ուղղված հիմնարար օրենքը, ճյուղային իրավական ակտերը, այդ թվում՝ ենթաօրենսդրական մակարդակի, այնպես էլ ավելի լայն հասարակական հարաբերություններ կարգավորող օրենսդրությունը: Այսօրինակ իրավական ակտերից անհրաժեշտ է առանձնացնել հարկային օրենսդրությունը, քանի որ այն հսկայական նշանակություն կարող է ունենալ կոնցեսիոն գործունեության խթանման և ներդրումների ներգրավման

հարցում: Հեղինակների մեծամասնությունը⁷ կարծում է, որ կոնցեսիոն պայմանագրերի կնքման համար նպաստավոր կարող է լինել հատուկ հարկային ռեժիմի սահմանումը: Սա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ կոնցեսիոն բնույթի գործարարության առանձնահատկություններից բխող հարկահանության գուտ ֆիսկալային մոտեցումը պետք է հետ մղվի: Հատկապես այն երկրներում, ուր մինչև պետական սեփականության տնօրինման կոնցեսիոն կառուցակարգի ներդրումը լայնորեն կիրառվել է սեփականաշնորհման ինստիտուտը, նկատելի է, որ չմասնավորեցված են մնացել պետական սեփականություն հանդիսացող այն օբյեկտները, որոնք աչքի են ընկնում իրենց ոչ մրցունակ բնույթով, ծախսատարությամբ, կապիտալի դանդաղ շրջանառությամբ, փոխհատուցման երկարատև ժամկետներով: Ընդ որում, տնտեսության բաժանումը մրցունակ և ոչ մրցունակ ոլորտների, բավականին տարածված է արտասահմանյան իրավաբանական և տնտեսագիտական գրականության մեջ⁸: Տնտեսության ոչ մրցունակ ոլորտի առկայության պատճառներից է ինչպես գործարարների համար առևտրային տեսանկյունից դրա անհրապույր լինելը, այնպես էլ այն, որ տվյալ ոլորտը ձևավորող օբյեկտները կամ դրանց կողմից արտադրվող ապրանքները, մատուցվող ծառայությունները կամ կատարվող աշխատանքները հասարակության համար այնքան կարևոր նշանակություն ունեն, որ պետությունը նախընտրում է դրանք թողնել իր սեփականության ներքո՝ շուկայական անկանխատեսելի գործոնների ազդեցությունից զերծ պահելու նպատակով⁹: Հետևաբար՝ այն գործարարները, ովքեր խիզախել են շահագործել վերոնշյալ ոչ մրցունակ օբյեկտները, իրավունք ունեն հավակնելու ոչ թե պարզապես բարենպաստ, այլ առանձնահատուկ բարենպաստ հարկային ռեժիմի: Դրանք կարող են լինել ամենատարբեր հարկային արտոնություններ՝ զեղչեր, հարկերից լրիվ կամ մասնակի ազատում և այլն: Որոշ գիտնականներ (օրինակ՝ Ն.Դորոնինան) կարծում են, որ ընդհանուր հարկահանության ռեժիմից տարբերվող հատուկ հարկային ռեժիմը պետք է դիտարկել որպես բուն կոնցեսիայի պայմանագրի առարկայի ասպեկտներից մեկը: Ըստ նրա՝ տվյալ դեպքում հարկումը ոչ այնքան պետական ակտ է, հանրային իշխանությունը կրողի՝ պետության համապատասխան իրավագործության դրսևորում, որքան կոնկրետ պայմանագրով կոնտրագենտի ստանձնած պարտավորությունների դիմաց իրականացվող հանդիպակաց

⁷ St'ya Cосна С., Субботин М., Не до концессий. Необходимый закон застрял в дверях думы. „Политический журнал“, N7, 2004:

⁸ St'ya Cосна С., նշվ. աշխ., էջ 242:

⁹ Ընդգծենք, որ պետությունը, թեև առաջնորդվում է խրախուսելի շարժառիթներով, այնուամենայնիվ, չի կարողանում հասնել իր առջև դրված խնդրի լուծմանը, քանի որ հասարակության համար կարևորություն ունեցող ոլորտները շուկայական վայրկյաններից զերծ պահելով, միաժամանակ հնարավոր չի լինում ապահովել դրանց պատշաճ գործառնումը, ուստի և՛ հասարակության շահերի բավարարումը: Այլ կերպ ասած՝ պետությունը ոչ միայն պետք է առավել կարևոր ոլորտները պաշտպանի մասնավոր տնտեսավարման հնարավոր վտանգներից, այլև ապահովի հասարակական այն շահերի ու պահանջմունքների արդյունավետ բավարարումը, որոնք պայմանավորված են այդ ոլորտների արդյունավետ աշխատանքով:

պարտավորության կատարում¹⁰: Այս տեսակետը մեկնաբանելով՝ մեկ այլ հեղինակ՝ Ս.Սոսնան, հավելում է, որ կոնցեսիոների համար սահմանվող հատուկ հարկային ռեժիմը պետք է դիտարկել ոչ թե որպես հանրային իշխանության մարմնի հրաժարում միասնական ֆիսկալային մոտեցումից, այլ կողմ-կոնցեսիոնտի կամահայտնության դրսևորում կողմ-կոնցեսիոների հանդեպ՝ նրանց միջև կնքված մասնավոր պայմանագրային հարաբերությունների շրջանակներում: Նա եզրակացնում է նաև, որ նման մոտեցման պարագայում առավել նպաստավոր պայմաններ են ստեղծվում՝ խրախուսելու շուկայական տնտեսության կայացումը տնտեսության ոչ մրցունակ բնագավառներում¹¹: Մեր կարծիքով սակայն, վերոնշյալ դիրքորոշումներն այնքան էլ միանշանակ չեն, քանի որ դժվար է պատկերացնել, թե ինչպես կարելի է հարկային բացառիկ ռեժիմին վերաբերող դրույթներն ընդգրկել կոնցեսիայի պայմանագրի առարկայի կազմում և դրան առնչվող համաձայնության կայացումը թողնել կողմերի հայեցողությանը: Ինչպես հայտնի է, հարկային իրավահարաբերությունները հանրային բնույթ ունեն և դրանցում, որպես կողմ, մշտապես մասնակցում է պետությունը՝ ի դեմս համապատասխան իրավասու մարմինների: Այն պարագայում, երբ խոսքը վերաբերում է պետության (որպես կողմի)՝ կոնցեսիայի պայմանագրին մասնակցությանը, մենք վերջինիս դիտարկում ենք որպես քաղաքացիական իրավունքի յուրահատուկ սուբյեկտի, որը որոշակի կարգավիճակով մասնակցում է քաղաքացիական շրջանառությանը: Նման հանգամանքներում պետությանը վերապահել կոնցեսիոներին հարկային արտոնություններ տրամադրելու իրավունքը ոչ թե որպես հանրային իշխանությունը կրողի, այլ որպես պայմանագրի կողմի, նույնն է, թե ցանկացած քաղաքացիաիրավական պայմանագրի կողմի իրավունք վերապահել իրենց հարաբերությունները կարգավորելու ընդհանուր կանոններից տարբերվող հարկային ռեժիմով: Վերոնշյալը հաշվի առնելով՝ ցանկանում ենք ընդգծել, որ մենք, կողմնակից լինելով կոնցեսիոներին (ընդհանրապես) և տնտեսության ոչ մրցունակ հատվածում գործունեություն ծավալող կոնցեսիոներին (մասնավորապես) հարկային արտոնություններ վերապահելուն, միաժամանակ կարծում ենք, որ դրա հիմնավորումը պետք է լիովին այլ լինի, քան վերոնշյալ հեղինակների կողմից առաջադրվածներն են: Այսպես՝ որոշակի տնտեսավարող սուբյեկտների համար հարկային արտոնությունների սահմանումը պետության իրավասությունն է՝ հաշվի առնելով դրանց գործունեության բնույթի առանձնահատկությունները, երկրի տնտեսության մեջ ունեցած դերը, հասարակության կարիքների բավարարմանը նպատակաուղղվածության աստիճանը և մի շարք այլ գործոններ, ուստի հարկ չկա նման արտոնությունների սահմանումը դիտարկել որպես հարկային օրենսդրության և քաղաքականության համար լիովին նոր կամ օտար կառուցակարգ և փորձել դրանց իրագործման այլընտրանքային ուղիներ փնտրել մասնավոր իրավական կարգավորման շրջանակներում: Կոնցեսիոները, հիմք ունենալով կոնցեսիոն պայմանագրի առանձնահատկությունները և

¹⁰ St'u **Доронина Н.**, К проекту закона о концессионных договорах: договор, правовые и экономические аспекты, Вып.1, М., 1999, էջ 75-86:

¹¹ St'u **Сосна С.**, նշվ. աշխ., էջ 242:

դրա դերը երկրի տնտեսության որոշակի ոլորտների զարգացման գործում, իրավունք ունի որպես երաշխիք կամ որպես խրախուսում ակնկալել հարկային բարենպաստ ռեժիմի կիրառում պետության կողմից, որը տվյալ պարագայում հանդես է գալիս ոչ թե որպես իր կոնտրագենտ, այլ որպես հանրային իշխանության կրող, որն իրավասու է մաման ռեժիմի սահմանումն իրականացնելու օրենսդրական մակարդակում: Այլ հարց է, որ այդ դրույթները կարող են տեղայնացվել որոշակի պայմանագրում: Պետք է նկատի ունենալ նաև, որ տվյալ յուրահատուկ հարկային պայմանները կարող են ամրագրվել ոչ թե ընդհանուր հարկային օրենսդրության նորմերում, այլ հատկապես այդ հարցերի կարգավորմանն ուղղված իրավական ակտերում կամ ամրագրվել ընդհանուր հարկային օրենսդրության մեջ և հետագա մանրամասնում գտնել հատուկ ակտերում:

Քանի որ հարկերը ժամանակակից տնտեսությունների համար ոչ միայն բյուջեի եկամուտներն ապահովելու միջոց են, այլև պետության տնտեսական քաղաքականության արդյունավետ գործիք՝ հատկապես ներդրումների ներգրավման գործում, իսկ կոնցեսիոնները նախևառաջ ներդրող է, ուստի հարկային արտոնությունները կարող են դառնալ ներդրումների խթանման բավականին արդյունավետ միջոց: Ասվածի վկայությունն է այնպիսի երկրների փորձը, ինչպիսիք են Հունգարիան, Չեխիան, Սլովակիան, ուր կիրառվող հարկային արտոնությունները ներդրումների խթանման բավականին ընդարձակ և ճկուն փաթեթի տարրերից մեկն են միայն¹²: Միաժամանակ պետք է ընդգծել, որ կոնցեսիոն գործունեության համար սահմանվող արտոնյալ հարկային ռեժիմը պետք է լինի հնարավորինս տարբերակված՝ ըստ ոլորտների, ըստ մեկնարկային պայմանների, ըստ զարգացման հեռանկարների և այլ գործոնների:

СОНА ТЕВАНЯН – Прекращение концессионного соглашения: защита прав сторон.- В настоящем статье исследуются вопросы, связанные с прекращением концессионного договора. Началом такого процесса могут быть особенности досрочного расторжения договора, которые вытекают от особенностей конкурсного метода выбора концессионера. Мы обратили внимание так же на проблемы, связанные с защитой прав и законных интересов как концедента и концессионера, так и заинтересованного общества, для удовлетворения потребностей которого было заключено концессионное соглашение. В заключении мы пришли к выводу, что вышеупомянутые вопросы должны быть урегулированы в соответствующих законодательных актах, так как в настоящее время в РА нет основного закона в сфере концессионных договоров и эти, стремительно развивающие отношения, по сути, законодательно не урегулированы.

¹² Տե՛ս **Сосна С.**, նշվ. աշխ., էջ 242:

SONA TEVANYAN – *Termination of concession contract: protection of the rights of sides.*- In this article the issues of termination of concession contract are considered. For such a process, specifications of termination, concerning competitive way of choosing a concessionaire can be a starting-point. We have also studied the problems concerning protection of rights and legal interests of concessionaire, consedent and interested community. In the end, we conclude that these issues must be regulated by relevant legislation, because now in the RA there is no special legal regulation existing in the sphere of concession contracts.